

HET WOORD VAN DE WEEK

ORGAAN VAN DE HUMANISTISCHE LUISTERKRING

Administratie Humanistische Luisterkring, Oudegracht 152, Utrecht. Postgiro 58.
Abonnementsprijs bij vooruitbetaling f 4,— per jaar, buitenland f 4,60 per jaar.
Voor leden van de Humanistische Luisterkring f 3,— per jaar. Losse nummers f 0,25.

HET KOMT ER NU OP AAN

Het is heus niet voor het eerst, dat de humanisten in Nederland reden menen te hebben, zich over achteruitstelling te moeten beklagen. Wie in de, hoewel nog korte geschiedenis, enigszins thuis is, denkt daarbij o.a. aan de moeite die het heeft gekost, voor gedetineerden en voor de arbeiders in de werkkampen, die geen prijs stelden op geestelijke verzorging van kerkelijke zijde, de arbeid van de raadslieden van het Humanistisch Verbond erkend te krijgen. Er zouden pagina's te vullen zijn met vermelding van feiten en feitjes, waarbij of openlijk of in het geniep getracht werd en wordt de voet dwars te zetten aan de humanisten. Hoewel ook in het verleden bij verschillende gelegenheden aan de publieke opinie is duidelijk gemaakt, dat hier iets niet klopte, ging het daarbij, hoe waardevol het werk dat in het geding was, ook is, nooit om grote getallen. Enkele honderden arbeiders in DUW-kampen, een paar honderd gedetineerden, enige tientallen Indische gerepatrieerden, dat zegt voor de buitenstander niet zo erg veel. Wie in dit werk thuis is of er wel eens mee te maken heeft gehad, weet iets meer van de inspanning en overgave die het van een grote schare mensen eist, die een zeer groot deel van hun vrije tijd hieraan ten offer brengen.

Maar bij de radio gaat het om andere getallen. Vast staat, dat naar het kwartier op zondag reeds jarenlang, van 1945 af, door honderdduizenden geluisterd wordt. Dat er op elke toespraak reacties volgen in een mate die insiders elke keer weer verbaast. Er moet heel wat gebeuren, voor een Neder-

lander bereid is, na een lezing een briefkaart te grijpen, er een extra-postzegel van een kwartje op te plakken en op de bus te doen. En als dat dan regelmatig gebeurt, en niet door deze of gene, maar door honderden, dan voorziet zo'n uitzending in een behoefte en betekent iets voor de luisteraars.

Daarom menen we dat het deze keer gerechtvaardigd is, om die luisteraars te mobiliseren. Dat zij in die gelegenheid moet zijn, hun kwartiertje tegen de aanslag die er op gepleegd is, te verdedigen. Dat is de reden, waarom de Humanistische Luisterkring is opgericht en waarom we verwachten, dat die luisteraars ons niet in de steek zullen laten.

Over de aanmeldingen tot nu toe zijn we zeker niet ontevreden. Maar waar we wel enigszins ongerust over zijn, is dat die talloze luisteraars de kans niet hebben hun protest te laten horen, eenvoudig omdat ze nog geen aanmeldingskaart hebben gekregen. Vandaar dat iedereen die zich aanmeldt, weer vijf kaarten krijgt toegezonden om in naaste omgeving te verspreiden. We beschikken nu eenmaal niet over de middelen, om elke Nederlander per post zo'n kaart te bezorgen, maar we rekenen op de hulp van hen, die het humanistische kwartiertje ter harte gaat.

Maar daarbij onderschrijven we het woord van de voorzitter van het Humanistisch Verbond, Dr. J. P. van Praag, die het op de landdag in Emmen op 7 mei nog eens in alle duidelijkheid en openheid heeft gezegd: Het komt er nu op aan!

Lezingen voor de radio

- 24 mei VARA 9.45 Dr. G. Stellinga
„Vrije studie mogelijkheden voor elk talent”
31 mei VARA 9.45 Prof. Dr. Ir. P. J. Mazure
„Waardebesef”
7 juni VARA 9.45 Prof. Dr. G. Stuiveling
Het humanisme van Jacques Perk

NIEUWS VAN DE LUISTERKRING

Op 12 mei l.l. bedroeg het aantal leden 9000 dit is precies een maand na de oprichting. De stem van het humanisme via de radio kan alleen door uw medewerking worden gehandhaafd.

WIN LEDEN — WIN ABONNÉ'S

HET RECHT OP VRIJE TIJD

Toen mijn vrouw zag, wélk onderwerp ik had gekozen voor deze toespraak op Pinkstermaandag, zei ze ietwat ironisch: „Je moet er maar goed naar luisteren; daar kun je vast heel wat van leren.” In ons gezin namelijk is mijn tekort aan tijd sinds lang een punt buiten discussie geworden, en naar ik vrees niet in mijn gezin alleen. Maar ik was helemaal niet van plan over mezelf te spreken, al heb ik dan ook sinds lang aan den lijve ondervonden, hoe zeer een vroegere collega van mij, Professor Steinmetz, gelijk had toen hij stekelig zei: „De intellectuelen houden zó veel van de achturedag, dat zij hem iedere dag twee maal toepassen.” Het feit is juist, maar het is niet dit feit waar ik allereerst over zou willen spreken.

Om de menselijke verhoudingen goed te zien, zullen we moeten beginnen met een onderscheid te maken tussen werk en werk. Wie voor z'n plezier z'n tuintje harkt, met een spade in de weer is, zich in het zweet spit op een warme dag en daarna volle gieters water versjout, verricht natuurlijk werk, maar het is toch ánder werk dan de tuinman-van-beroep, ook al zou deze precies hetzelfde doen. Wanneer een sportliefhebber met z'n tennistrainer een paar games speelt, is de inspanning van hen beiden wellicht even groot; maar de één speelt, en de ander werkt. Nu is het natuurlijk niet zo, dat alle betaalde arbeid tot de ene soort zou behoren, en alle onbetaalde inspanning tot de andere soort. Maar er ligt toch wel een juiste aanwijzing in dit onderscheid. Het is immers duidelijk, dat onbetaalde arbeid z'n zin moet vinden in zichzelf, terwijl betaalde arbeid z'n zin geheel of gedeeltelijk ontleent aan de betaling. Wie over werk spreekt, over werktijd en vrije tijd, heeft te maken met twee factoren: de maatschappij en de mens. Het is niet zeker dat die beide factoren altijd in overeenstemming zijn met elkaar, al blijft het een waarheid als een hele wei vol koeien, dat de maatschappij niets anders is dan de samenleving van de mensen zelf.

Laten we maar bij de maatschappij beginnen, het doet er ook zoveel niet toe. Welnu, er leven op aarde op het ogenblik ongeveer drie miljard mensen. Al die drie miljard menselijke wezens willen leven, liefst zo goed mogelijk leven. Al die drie miljard menselijke wezens hebben voedsel nodig, kleding, huisvesting, verwarming in vele streken van de aarde. Voedsel, kleding, huisvesting en verwarming — met wat daar dan nog bij komt — zijn maar voor een minimaal gedeelte kant en klaar voorhanden. Om de mensheid te voeden, is landbouw nodig, tuinbouw, veeteelt, visserij, dat wil zagen: miljoenen mensen die zaaien en poten, die wieden en snoeien, die maaien en plukken, miljoenen mensen die onkruid en insecten bestrijden, knoppen, bloesems en onrijpe vruchten beschermen tot aan de dagen van de oogst. Maar daarmee zijn we niet klaar. Het meeste voedsel immers is helemaal niet zo maar geschikt om te worden gegeten. Het moet eerst worden gemalen of gepeld of geplet of geperst, het moet daarna veelal worden gekookt, gebakken, gebraden, gestoofd of wat er nog meer

voor mogelijke bewerkingen zijn; en dan tenslotte is het „voor de consumptie geschikt”. Wij hebben in onze taal wel het oude spreekwoord: „Honger maakt rauwe bonen zoet”, maar zelfs de vijf oorlogsjaren en de afschuwelijke hongerwinter hebben mij de juistheid daarvan nooit bewezen. Al die bewerkingen zijn nog maar een deel van de arbeid, die er ligt tussen de akker of de boomgaard, en uw boterhambordje. Meestal immers groeit het voedsel niet op de plaats waar men het nodig heeft. Natuurlijk zijn er boerderijen, waar men heel wat van z'n behoeften zelf verbouwt en kweekt en wint: aardappelen en groente en vruchten en melk en eieren. Maar in de steden, waar een groot deel van de wereldbevolking woont, is dat uiteraard niet het geval. Als het platteland niet veel méér voortbracht dan men er zelf verbruikte, dan kon geen stad een week lang bestaan. Er heeft destijds een filmpje gedraaid over de voedselvoorziening van Parijs; ik weet niet meer waar en wanneer ik het heb gezien, misschien wel in een bioscoopje in Frankrijk. In elk geval heeft het een diepe indruk op me gemaakt, wat zúlke ontstellende, om niet te zeggen weerszinwekkende hoeveelheden van alles wat maar eetbaar heet, had ik me toch echt niet voorgesteld. En al die goederen moeten dus vervoerd worden, halve werelden ver. Sinds lang is ons dagelijks voedsel één les in internationalisme. De koffie, de thee, de rijst, het bouillonblokje, de sinaasappel, de margarine, de abrikozenjam, het is alles van buiten onze landsgrenzen ingevoerd, het is met manden, karren, bootjes, schepen, treinen, vliegtuigen en auto's versleept van plantage en tropische tuinen via opslagplaatsen, fabrieken en pakhuizen, naar de tienduizenden winkels, en tenslotte naar uw keuken, mevrouw. Iedere korrel rijst, elke koffieboon heeft heel wat verdere reizen gemaakt, dan waartoe de meesten van ons ooit in de gelegenheid zullen komen. En wat voor uw rijst en uw koffie geldt, gaat evenzeer op voor de katoenen stof van uw zomerjurk, of de echte zijde van uw das of sjaal. Om daarmee mooi te kunnen zijn, is door tientallen mensen, tientallen voor u onbekende medemensen, werk verricht, vaak ingespannen en ook ingewikkeld werk, waarvoor kennis, kunde, vakmanschap vereist worden, behalve lichaamskracht en tijd.

Nu is het toch wel duidelijk, dat al die verre en nabije vreemden het nooit in hun hoofd zouden halen zoveel werk te verzetten speciaal voor u, die nog niet eens beleefd genoeg bent om enig belang te stellen in al hun prestaties en er dankje voor te zeggen. Want wees maar eens eerlijk: hoe vaak in uw leven hebt u bij een hap rijst of een kopje thee *gedacht* aan de arbeiders aan de andere kant van onze aardbol? Trouwens, het is een nalatigheid over en weer, want ook het werk dat uzelf dagelijks doet, in werkplaatsen en fabrieken, in scholen en kantoren, komt meestal geheel anderen ten goede dan uw eigen familie of vriendenkring. Maar hoe boeiend en belangrijk dit aspect van de zaak ook mag zijn, op het ogenblik interesseert mij alleen het onmiskenbare feit, dat wij allen zouden verhongeren als anderen niet

werkten, dat wij allen 's winters kou zouden lijden, als anderen niet zwoegden, dat wij allemaal poedelnaakt zouden rondlopen als anderen niet sponnen, weefden, knipten en naaiden. Die arbeid moet dus verricht worden, eenvoudig omdat ze de minimum-basis vormt van ons aller bestaan. In de tegenwoordige tijd zijn de minimumeisen groter dan vroeger. Onze voorouders hebben in krotten en kelders gewoond, waarvan het ons verbaast dat ze het erin hebben uitgehouden.

Er zijn eeuwen geweest zonder behoorlijke verlichting. Er zijn eeuwen geweest zonder behoorlijke hygiëne. Er zijn eeuwen geweest zonder behoorlijk onderwijs. En de eeuwen zonder radio, zonder televisie, zonder stofzuigers, zonder koelkasten, zonder vliegtuigen en auto's liggen nog vlak bij. Voor velen beginnen ook deze dingen tot de noodzakelijke levensbehoeften te behoren; maar... ik zal het maar eerlijk zeggen, ik ben in die dingen een beetje conservatief, ik ben er echt nog niet helemaal van overtuigd dat er geen geluk voor de mens meer mogelijk is zonder bromfiets en pick-up.

Het doet er overigens niks toe, of u het met mij eens bent of niet, want hoe meer dingen uzelf beschouwt als noodzakelijke levensbehoeften, hoe meer arbeid er door anderen moet worden verricht om u al dat moderne speelgoed te verschaffen. Ik kan tenminste niet aannemen dat u het zelf-doen al veel verder hebt gedreven dan wat geknutsel, wat geplak, wat gepruts en wat gevef. Aan het eigenhandig fabriceren van een complete volautomatische luchtverversings-, verwarmings- en verkoelingsinstallatie, bent u misschien toch nog niet toe.

Maar het wordt hoog tijd, dat we de zaken nu ook eens gaan bezien van de andere zijde, niet van de maatschappij uit, maar van de mens, de afzonderlijke, individuele mens. Het is waarschijnlijk dat de meeste mensen het wel leuk vinden wat te doen, wat te maken. Ze bewijzen daarmee hun macht over de dingen; het is prettiger iets heel te maken dan iets kapot te maken, al is ook dat natuurlijk een machtsbeleving; en bovendien verhoogt het ons aanzien bij anderen, die misschien wel iets anders kunnen, maar dit juist niet. Maar wees nu eens eerlijk: zou u voor uw genoegen iedere dag, week in week uit, jaar in jaar uit, van 's morgens tot 's avonds hetzelfde werk willen verrichten, zo maar, uit eigen vrije wil, eenvoudig omdat u nou net dat werk zo leuk vond, en u niets heerlijkers zoudt kunnen indenken dan dit te mogen voortzetten tot in eeuwigheid? Ik denk, dat er behalve de kunstenaars en misschien enkele superieureenzijdige geleerden wel niemand ter wereld bestaat, voor wie het werk niet in menig opzicht een plicht is: een harde materiële noodzaak omdat het loon nu eenmaal nodig is voor de behoeften van het gezin, en ook een niet minder harde zedelijke noodzaak, omdat men bepaalde afspraken heeft gemaakt en deze dus nu ook wil nakomen. Ik weet niet of er ooit een tijd is geweest, dat alle arbeid het karakter had van vrijwilligheid; ik houd het tegendeel voor waarschijnlijker, ik ben ervan overtuigd dat tientallen en honderdtallen generaties van mensen op deze aarde hebben gezwoegd voor niets anders dan het naakte bestaan. De wet van het eigen-behoud, de harde natuurwet heeft hen gedwongen tot een strijd om het bestaan, onverbiddelijk en wreed, erop of er-

onder. Maar het is wél waar, dat iedere arbeid toen, hoe hard ook, de direkte bedoeling zichtbaar in zich droeg. En in veel opzichten is dat, eeuw in eeuw uit, ook zo gebleven. Wie al werkende het resultaat van zijn werk ziet groeien, en het werkstuk zelf kan voltooiën, weet wat hij doet. Een timmerman uit de middeleeuwen, die een boom omhakte in het vrije bos, het hout kliefde, zaagde, schaafde, bewerkte, dagen lang, en tenslotte een kast gereed had, heeft uiteraard iets van de kunstenaar, niet vanwege de mooiheid van zijn voortbrengsel, maar vanwege de twee-eenheid tussen maker en maaksel. Die middeleeuwse timmerlui zijn uitgestorven, nog maar kort geleden overigens; het hout waarmee de moderne timmerlui werken is „prefabricated”, het is op zoveel manieren vóór-bewerkt, dat de verdere arbeid tot een gedeelte kon worden teruggebracht, al ziet de timmerman dan tenminste nog het eindresultaat. Maar wat voor aardigheid ter wereld is er aan het maken van honderdduizenden precies gelijke planken, altijd maar weer, zonder ooit te weten wat er met die planken gebeurt? Planken zijn toch geen gedeeltes om zichzelf, geen dingen waarin men z'n ziel kan leggen, zoals in een stoel, een deur, een doordikst of een parketvloer?

Wij leven in een tijd van steeds verder gaande arbeidsverdeling, rationalisatie en mechanisatie. Honderden verrichtingen, vroeger door mensenhanden gedaan, zijn nu machinaal geworden. De machine is de moderne slaaf, en dat is voor de moderne mens een onvoorstelbare winst. Maar het heeft ook z'n nadelige kant, het werk in de gemechaniseerde wereld is steeds meer bezig zinloos werk te worden, werk waarbij de werker niets meer denkt en voelt, werk waarin hij niets meer van zichzelf kan leggen, werk zonder scheppingskracht en zonder arbeidsvreugde, werk met andere woorden dat z'n zin *uitsluitend* ontleent aan het verdiende loon. Dat zulk werk verricht moet worden, om ons allen met onze drie miljard mensen op deze aarde te laten bestaan, is buiten discussie. Het is dus nodig en nuttig, dat het verricht wordt. Maar daarmee houdt voor een humanist iedere lofprijzing dan ook op. Het is nodig en nuttig dat er gewerkt wordt in de mijnen, in de fabrieken; het is nodig en nuttig dat er een ophaaldienst is voor huisvuil; maar het is ontoelaatbaar, het is on-zedelijk in dit soort arbeid een roeping van de mens te zien, en het te omgeven met een aureool van verhevenheid. „Arbeid adelt” — ja ja, maar niet iedere arbeid, zelfs niet iedere nuttige arbeid. De ontwikkeling van onze techniek heeft ons in een situatie gebracht, dat de arbeid alle individuele waarde heeft verloren, en voor de arbeider niets anders meer is dan zijn broodwinning. Wie dit constateert, en bovendien erkent dat er geen weg terug is en dat men die als hij er was, ook niet zou willen, zou mógen gaan, die weet meteen dat wij allen staan voor een geheel nieuwe taak. Naarmate de machine meer werk zal gaan verzetten, neemt het menselijk aandeel in de productie af. Dit houdt in, dat men met name in de fabrieken, hetzelfde zal kunnen voortbrengen in minder werktijd, zodat de veertig-uren-week, de vijfdaagse werkweek eerst een economische mogelijkheid en tenslotte een technische noodzaak wordt. Dit proces heeft dus twee gevolgen: ten eerste, dat de werker nóg minder van zichzelf belichamen

HET WOORD VAN DE WEEK

ORGAAN VAN DE HUMANISTISCHE LUISTERKRING

Frankering bij
Abonnement
UTRECHT
19-59

De Heer

Mevrouw

Mejuffrouw

Onbestelbare exemplaren terug aan: Oudegracht 152, Utrecht

kan in zijn arbeid; ten tweede, dat hij op nieuw meer uren vrije tijd krijgt.

Misschien is er een periode geweest, dat men de waardigheid van de mens vooral kon zien in de kwaliteit van zijn arbeid. Het is zeker, dat wij op de grens staan van een periode, waarin de mens zijn waardigheid zal moeten bewijzen door de manier waarop hij zijn vrije tijd besteedt. Want het is wel duidelijk: vrije tijd is niet de tijd die men verlummelt, verprutst of verpest, al naar de luimen van het ogenblik: vrije tijd is de tijd waarin men werk kan doen *van binnen uit*, zonder betaling, eenvoudig omdat men zich daarin kan uitleven, daarin geheel zichzelf kan zijn. In een wereld van mechanisatie en rationalisatie en automatie, betekent de vrijheid van de vrije tijd de eindelijk gekomen kans voor de doodgewone mens om zichzelf te zijn in de voorkeuren van zijn tijdsbesteding. De stichtelijke vraag: „Wat maakt ge van uw leven?” heeft me altijd wat wrang geklonken tegenover de miljoenen, die door een hard lot gedwongen waren tot zwoegen in eendeloze werkdagen, tegen een hongerloon. Als men de verslagen van de parlementaire enquête uit 1886 nog eens in handen neemt, nog lang geen eeuw geleden, dan staat men oog in oog met maatschappelijke omstandigheden waarin de vrijheid om zichzelf te zijn eenvoudig niet bestond. Wie de verwezenlijking van de beste geestelijke en zedelijke vermogens, die in onze menselijke aanleg besloten liggen, erkent en aanvaardt als de menselijke taak bij uitstek, moet dankbaar zijn voor de nieuwe vrijheid, die de tech-

niek ons verschaft, eindelijk ook voor de massa. Voor het eerst in de geschiedenis van de mensheid, zal men nu kunnen zeggen: „Laat mij zien hoe ge uw tijd besteedt, en ik zal u zeggen wie ge zijt.” Want het is duidelijk: er is buiten de onvermijdelijke betaalde arbeid oneindig veel te doen. De eigen ontwikkeling op allerlei levensgebied, de eigen ontspanning door sport en spel en kunstbeleving, de eigen verruiming van de blik door de vele vormen van modern toerisme, het toegeven aan al die kleine liefhebberijen van knutselen en verzamelen en puzzelen, het is ieders vrij recht om aldus zijn levensdagen te besteden. Maar het is op den duur toch niet genoeg, het is wat schamel om niets anders in handen te hebben aan het einde van de afgelegde weg. Wie werkelijk zich geeft aan het leven, onvoorwaardelijk, weet dat er op ontelbare punten vrijwilligers nodig zijn, om de menselijke verhoudingen te verbeteren, te zuiveren, te humaniseren. Er zijn altijd taken die niet vervuld worden, of half vervuld, omdat men handen tekort komt. De vrije tijd die men heeft, vrijwillig gebruiken voor de menselijke zelfbevrijding uit alles wat ons aller leven nog beperkt en bedreigt, dat is een vrije-tijds-besteding die met het leven van anderen, ook het eigen leven verrijkt. En als u dan, in de inspanning die daarmee gepaard gaat, soms ook de nodige ontspanning weet aan te brengen, is het zelfs mogelijk ironische opmerkingen van uw huisgenoten te voorkómen. Ik zal het proberen.

G. STUIVELING.